

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА ЕКОНОМІЧНУ ПРИРОДУ ДОХОДІВ

© Сенів Л.А., 2010

Розглянуто та проаналізовано трактування терміна “дохід” як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями у фаховій літературі, зосереджено увагу на його важливості як методологічної передумови для розуміння способу та рівня життя населення України. Розглянуто еволюцію поглядів економічних шкіл і окремих вчених щодо трактування терміна “дохід”. Зроблена спроба формулювання власного визначення.

Ключові слова: дохід, національний дохід, диференціація доходів, основні джерела доходів, економічні школи, витрати, грошові кошти, натуральні надходження.

An interpretation of the term “income” is considered and analyzed by foreign and domestic scientists in professional literature. An attention is accented on its importance as methodological precondition for understanding of method and standard of Ukrainian population living. The evolution of economic schools and certain scientists is considered in relation to the term “income” interpretation. The attempt to formulate own determination was done.

Keywords: income, national income, income differences, the main source of income, the economic school, costs, cash and in kind income.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності головними цілями розбудови нової соціально-економічної моделі було проголошено людський розвиток, забезпечення гідного рівня життя, економічних свобод та соціального захисту громадян. Проте реальні наслідки трансформації економічної системи на ринкових засадах проявились у таких негативних фактах, як зниження особистих доходів та значна їх диференціація, зубожіння населення, зростання соціальної напруженості в країні [1].

Доходи населення є одним із найважливіших показників рівня життя населення та розвитку суспільства загалом. Тому сама суть доходів та їхня економічна природа заслуговують на пильну увагу фахівців, оскільки категорія “дохід” є методологічною передумовою для розуміння рівня життя населення і лежить в основі Системи національних рахунків, яка відображає результати функціонування національної економіки та обґрунтування економічної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття “дохід” добре відоме економістам, хоча його зміст є лише наближенням до дійсності. Протягом багатьох століть поняття “дохід” та проблема його визначення цікавила учених і є актуальною і для сучасних економістів.

Одну з перших спроб обчислити національний дохід зробив Франсуа Кене в “Економічній таблиці”, яка вийшла друком у 1758 р. На думку Кене, основною сферою є сільське господарство і лише землеробська праця здатна створити “чистий продукт” – “багатство, яке формує дохід нації і є продуктом, який залишається після сплати усіх видатків з доходу, що отримується із земельних володінь” [2].

Пізніше проблемою обчислення національного доходу, а потім і особистого доходу займалися такі економісти, як: В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Д.С. Мілль, К. Маркс, Г. Шмоллер, Л. Брентано, К. Бюхер, М. Туган-Барановський, В.С. Джевонс, А. Маршалл, Дж. Р. Гікс, Дж.М. Кейнс та ін.

Серед вітчизняних дослідників варто виділити М. Туган-Барановського, який, розвиваючи власну теорію розподілу доходів в праці “Основи політичної економії”, відзначив, що “категорія доходу є однією із своєрідних історичних категорій обмінного господарства”. Вчений виокремив доходи суспільних класів та розкрив джерела доходів [3].

Щодо сучасних економістів можемо сказати, що різні аспекти категорії “дохід” у своїх працях досліджували: І. Гнибіденко, Е. Лібанова, В. Мандибура, В. Новіков, Г. Оганян, С. Панчишин, О.Савенко, І. Тивончук, Н. Холод та інші. Кожен із вищеназваних економістів, розкриваючи сутність цього поняття, розглядає різні його аспекти (економічний, соціальний, юридичний) і трактує поняття “дохід” по-різному.

Ця тематика заслуговує на увагу з такої причини: термін потребує універсального визначення, у якому його сутність відповідала б класичному поняттю і була пристосована до сьогоденних реалій.

Формулювання цілей статті. Інтерес до поняття “дохід” зростає з кожним роком, збільшується кількість публікацій і досліджень, які стосуються економічної суті цього поняття. Вітчизняні науковці

досліджують джерела, структуру, види доходів, займаються аналізом рівня, динаміки, розподілу та перерозподілу доходів, але мало уваги приділяють трактуванню терміна “дохід”. Тому метою роботи є характеристика термінів, які трактуються вітчизняними і зарубіжними науковцями, та спроба виведення універсального визначення на мікрорівні.

Виклад основного матеріалу. Єдиного визначення поняття “дохід” у сучасній літературі не існує. Вчені розглядають різні аспекти цього поняття і трактують “дохід” по-різному. Передусім на пильну увагу фахівців заслуговують джерела доходів (виділяють чотири основні джерела: заробітну плату, доходи від власності, соціальні трансфери та доходи від господарської діяльності), види, структура, а також диференціація доходів.

Деякі економісти вважають, що розгляд зародження поняття “дохід” слід розпочати з класиків, оскільки попередні представники історії економічної науки (схоласти, меркантилісти, фізіократи та ін.) не створили щодо цього поняття цілісної системи поглядів. Одну з перших спроб обчислити національний дохід (хоча й не цілісну) зробив Франсуа Кене в “Економічній таблиці”, опублікованій у 1758 р. У цій праці Ф. Кене зосередив аналіз на сфері виробництва, шукаючи в ній джерело добробуту нації. Ф. Кене стверджував: “могутність держави становлять люди: завдяки їх потребам зростають багатства; чим більше народи виробляють необхідної продукції і чим більше вони її споживають, тим багатшими вони стають”. На думку Кене, лише землеробська праця здатна створити “чистий продукт” – “багатство, яке формує дохід нації і є продуктом, який залишається після сплати усіх видатків з доходу, що отримується із земельних володінь”. Отже, Кене вперше намагався збагнути економічну природу доходу.

Представники класичної школи (А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Сімонді, Д.С. Мілль та ін.) створили теорію заробітної плати, яка була першою теорією засобів існування. На їхню думку, первинними джерелами доходу є заробітна плата, земельна рента і прибуток, які визначають вартість товару.

Згідно з марксистським підходом, лише праця створює національний дохід, а усі інші фактори виробництва беруть участь у привласненні того, що створили наймані працівники. Якщо земля і капітал перебувають у приватній власності, то в суспільстві неминуче існує експлуатація. Прихильники класичної школи та марксистського підходу, розглядаючи поняття “дохід”, робили акцент на джерелах доходу.

Представники історичної школи (нової) – Г. Шмоллер, Л. Brentano, К. Бюхер, А. Вагнер розглядали проблему диференціації доходів. Зокрема, Шмоллер наполягав на здійсненні реформ, які б усунули надмірну майнову нерівність. Прихильників соціального напрямку (Р. Штольцман, Р. Штаммлер, О. Шпан та ін.), який є продовженням історичної школи, об’єднував соціальний підхід – підвищена увага до проблем соціальної справедливості, “достойне існування усіх членів суспільства”. Серед українських представників історичної школи економісти справедливо виділяють М. Туган-Барановського, який запропонував соціальну теорію розподілу доходів. Найповніше теорія розподілу викладена в його праці “Соціальна теорія розподілу”, що була видана 1913 р. в Берліні – німецькою і в Петербурзі – російською мовами. Учений назвав свою теорію “соціальною”, оскільки її відмінною рисою було надання особливого значення соціальним факторам суспільного доходу [3]. Розглядаючи поняття “дохід”, Туган-Барановський зосередив увагу на історичному та соціальному аспектах цього поняття та глибоко досліджував джерела доходу, такі як прибуток і заробітна плата. Вчений детально аналізував проблему розподілу доходів та наголошував, що нерівність є соціальним злом, але і рівність сама по собі не є позитивним фактом.

Розглядаючи маржинальну теорію та її представників (Й.Г. Тюнен, В.С. Джевонс, Л.Вальрас, А. Маршалл та ін.), зазначимо, що й вони займались проблемою диференціації доходів. Зокрема, А. Маршалл був проти зрівняльного розподілу національного доходу, але й не схвалював нерівномірності у розподілі багатства суспільства. Вчений вважав, що немає жодної реальної потреби й морального виправдання для існування крайньої бідності поряд із величезним багатством; нерівномірність багатства – серйозний дефект в економічному устрої.

Прихильники кейнсіанства зробили великий внесок у дослідження проблем зайнятості та перерозподілу доходів. Дж.М. Кейнс вважав, що немає соціальних виправдань такій великій нерівності в розподілі багатств, яка існувала в його часи. Водночас він не підтримує зрівняльного розподілу, вважаючи, що є певні соціальні й психологічні виправдання нерівності доходів і багатства.

Незважаючи на розгляд суті, економічної природи, джерел, структури та диференціації доходів, вищеперелічені вчені не дали чіткого визначення категорії “дохід”. На нашу думку, вперше класичне визначення цієї категорії ввів Дж. Р. Гікс, оскільки вчений детально спробував проаналізувати суть доходу на мікрорівні.

У 1939 р. світ побачила праця Джона Річарда Гікса “Вартість і капітал”, в якій автор дає декілька визначень доходу. Перше визначення: “Дохід – це максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом деякого періоду часу за умови, що відповідно до наявних очікувань капітальна вартість (у грошовому виразі) майбутніх надходжень залишиться попередньою”. Друге визначення Дж. Р. Гікс

формулює так: “Дохід – це максимальна кількість засобів, які індивід може витратити протягом даного тижня і які він очікує витратити протягом кожного наступного тижня”.

У результаті Гікс доходить висновку, що “Дохід у відомому ракурсі характеризується невизначеністю” [4]. Отже, на думку Гікса, існують різні визначення доходу, але конкретного і універсального серед них немає.

Розглянемо розуміння суті доходів населення у командно-адміністративній економіці. Вивчення доходів як одного із найважливіших показників рівня життя населення комуністична влада розглядала як підозрілу діяльність, тому дослідників цієї проблематики у Радянському Союзі було небагато. Припинення публікацій і досліджень було пов'язано з тим, що їх результати істотно відрізнялися від офіційно декларованої ситуації.

Державний комітет статистики СРСР зараховував до категорії “доходи” гроші, отримані у формі заробітної плати, пенсій, стипендій, доходів колгоспників, надходження від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної на індивідуальних земельних ділянках, і навіть вартість продукції, спожитої будь-яким сільськогосподарським виробником. Також враховувались субсидії для дитячих садків, санаторіїв, літніх таборів для дітей тощо. Під поняттям “дохід” розуміли сукупність грошових надходжень. Зате не враховувались доходи від приватного сектору (легального і нелегального). Приватна активність – така як будівництво, ремонт будинків і автомобілів та інші додаткові доходи – також не належала до категорії доходу домогосподарств. Партійно-господарська та військова номенклатура, а також працівники органів безпеки користувалися значними пільгами і привілеями, які не враховувались у доходи домогосподарств [5].

Отже, у командно-адміністративній економіці, розглядаючи термін “дохід”, наголошували на грошових доходах і їх джерелах тобто у Радянському Союзі акцент робили на економічному аспекті поняття “дохід”.

Сучасні вітчизняні науковці термін “дохід” розглядають у всіх його аспектах, хоча трактуванню терміна приділяють мало уваги. Серед економістів, які розглянули поняття “дохід” і дали йому чітке визначення, слід назвати З. Ватаманюка, Т. Ленеяка, С. Панчишина, О. Савенка, Н. Холода та ін. Ці вчені дають сучасне трактування доходу, в основі якого лежить класичне визначення Дж. Р. Гікса, тобто розглядають це поняття на мікрорівні та в економічному аспекті.

На думку С. Панчишина та Н. Холода, доходи населення – це сукупність грошових коштів і натуральних надходжень, які домогосподарства отримали за певний період. У перехідній економіці вони мають досить складну структуру. Це визначається передусім наявністю в економіці різних форм власності, що активно впливають на процес формування, розподілу і перерозподілу доходів [6]. Отже, розглядаючи поняття “дохід”, ці вчені роблять акцент на грошових і негрошових надходженнях домогосподарств, не враховуючи майбутнього часу, а також не торкаючись соціально-психологічних аспектів цього поняття.

Чіткіше визначення доходу дали З. Ватаманюк та С. Панчишин: доходи домогосподарств або особисті доходи – це сума грошових коштів та продуктів, отриманих або вироблених домогосподарствами за певний період часу, як правило, за рік [7]. У цьому визначенні “доходу” конкретизується період часу, хоча й не враховується майбутній час.

У фаховій літературі наводяться й інші визначення доходу, які враховують не тільки надходження, а й витрати; і, крім матеріального аспекту, безпосередньо торкаються загальноемоційного стану людини. Врахування у визначенні цього терміна загальноемоційного стану заторкує, крім економічного аспекту, ще й соціальний.

На думку Т. І. Ленеяко, доходи населення – це сукупність коштів і витрат у натуральному вираженні для підтримання фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану людини [8]. Беручи до уваги словосполучення “сукупність коштів”, можемо зробити висновок, що, на думку вченого, поняття “дохід” включає тільки сукупність коштів у натуральному вираженні, не враховуючи грошових коштів, які є загалом основним джерелом доходів. Також до цього поняття Т. Ленеяко зараховує сукупність витрат, що є не зовсім коректним щодо терміна “дохід”, оскільки під витратами індивідів більшість економістів розуміють затрати на купівлю споживчих товарів і товарів тривалого користування, а також перерозподільні поточні платежі [9]. Беручи за основу статистичну звітність, яка трактує витрати населення як такі, до яких належать: витрати на придбання товарів та послуг; сплачений дохід від власності; поточні податки на доходи, майно тощо та інші поточні трансферти [10], можемо вказати на неврахування у визначенні терміна “дохід” поняття витрат у поєднанні із сукупністю коштів. Зате у визначенні поняття “дохід” Т. Ленеяко торкається загальноемоційного стану людини, що сприяє глибшому розумінню цього поняття, оскільки людина є соціальною істотою, на спосіб життя якої впливає значною мірою матеріальний рівень, тобто рівень доходів. Отже, Т. Ленеяко, на нашу думку, розглядаючи категорію “дохід”, зробив детальний аналіз економічного і соціального аспектів цього поняття, даючи подальшу інформацію для роздумів про важливість соціального аспекту, що доповнює економічний або є на одному рівні з економічним.

Г.А. Оганян розуміє під доходами лише грошові надходження і вважає, що дохід домогосподарства – це загальна сума грошей, яку отримала особа або родина протягом певного періоду (як правило, за рік). На його думку, у кількісному вираженні доходи можна визначати як різницю між витратами праці й капіталу на виробництво певного товару і виручкою від його продажу [11]. Отже, розглядаючи поняття “дохід”, Г. Оганян не бере до уваги негрошових доходів, які становлять значну частку доходів домогосподарств, зате дослідник чітко визначає період часу.

Розкриваючи зміст доходів населення, С. Лозинська у трактуванні терміна “дохід” включає джерела доходу: доходи населення об’єднують обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів [12]. На нашу думку, зараховувати джерела доходу у визначення цього поняття є недоречним, оскільки виділяють основні та неосновні джерела, тому невідомо, які саме потрібно враховувати. З часом їх кількість змінюється, отже, для універсального визначення тоді треба перераховувати всі джерела доходу.

Погляд С. Лозинської на трактування терміна “дохід” збігається з визначенням цього поняття Державним комітетом статистики України. У статистичній звітності Держкомстат України поняття “дохід” трактує як обсяг нарахованих в грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інших поточних трансфертів [9]. Отже, Держкомстат у визначення цього поняття зараховує грошові та негрошові надходження, а також джерела доходів, конкретно перераховуючи кожне окреме джерело.

Вивчаючи сучасну фахову літературу, бачимо, що у працях науковців із цієї тематики простежується аналіз економічного і соціального аспекту при трактуванні поняття “дохід”. Крім цього, трактуючи це поняття, дослідники розглядають ще й юридичний аспект.

О.Л. Савенко, досліджуючи проблематику доходів, дав таке визначення цій категорії: “доходи населення, як соціально-економічна категорія, характеризують стосунки в суспільстві з приводу присвоєння, використання та розподілу створюваного продукту”. На думку О. Савенка, у зв’язку з тим, що головним критерієм соціального розшарування суспільства виступають розмір та джерело доходів, категорія доходів населення відображає економічні зв’язки між членами суспільства з приводу споживання виробленого продукту за рахунок її трудової активності, використання власності, яка є в її розпорядженні, та соціальних трансфертів [13].

Отже, при розгляді цього терміна вчений зосереджується на юридичному аспекті поняття “дохід”. Крім того, “дохід” він вважає показником, який вимірює рівень життя населення та суспільства загалом. Тому ще одним визначенням цього терміна О. Савенко вважає таке: “доходи населення є концентрованим вираженням кінцевих результатів взаємодії всієї сукупності параметрів, що характеризують стан і динаміку окремих блоків економічної системи”. Тобто, на його думку, через цей показник відображається стан справ у сфері кінцевого споживання і оцінюється реальний рівень виконання завдань з підвищення добробуту населення [13].

Вивчаючи теоретичні надбання зарубіжних та вітчизняних вчених, які стосуються суті та економічної природи терміна “дохід”, можна констатувати, що, розглядаючи суть цього поняття, вчені робили наголос на різних його аспектах, таких як економічний, соціальний та юридичний.

Узагальнюючи наведені визначення та інтегруючи думки авторів, схилиємось до розуміння, що дохід – це максимальна кількість засобів (грошових коштів і натуральних надходжень), отриманих або вироблених індивідом за рік для підтримання його фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану, які він може витратити за умови, що очікувана вартість (у грошовому вираженні) майбутніх надходжень залишиться попередньою.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Визначено еволюцію поглядів економічних шкіл та окремих вчених щодо трактування поняття “дохід”.

2. Проаналізовано праці зарубіжних та вітчизняних науковців, в яких висвітлюються різні аспекти поняття “дохід”.

3. Зроблено спробу дати власне визначення терміна “дохід” на підставі аналізу публікацій тематичного спрямування у фаховій літературі.

На основі аналізу праць багатьох авторів та сформульованого власного розуміння категорії “дохід” подальші дослідження слід спрямувати на детальний аналіз процесів формування, розподілу, перерозподілу і використання доходів на рівні окремих домогосподарств.

1. Гвелесіані А., Литвин І. Вплив соціально-економічного розвитку на рівень диференціації доходів населення України // *Економіка України*. – 2010. – № 1. – С.82. 2. Базилевич Історія економічних учень. – 192 с. 3. Злупко С.М. *Економічна думка України: навч. посіб.* – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – С.334–335. 4. Дж.Р.Хикс. *Стоимість и капитал: Пер.с англ./ Общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Єнтова.* – М.:

Издательская группа “Прогресс”, 1993. – С.291–293. 5. Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках: моногр. / Н. Холод. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – С.120–123. 6. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. Панчишина та М. Савлука. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С.8. 7. Економічна теорія: макро-і мікроекономіка: навч. посіб. / За ред. З.Г. Ватаманюка та С.М. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2001. с 153. 8. Ленеїко Т.І. Економіка праці: Навч. посіб. / Т.І. Ленеїко, Т.С. Шапошнікова, О.В. Толстікова. – Харків: Вид.ХНЕУ, 2006. – 137 с. 9. Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Баластрик Л.О. Макроекономіка: підруч. / За ред. В.Д. Базилевича. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.:Знання, 2008. – С.64. 10. www.ukrstat.gov.ua. 11. Політична економія: навч. посіб. / Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін.; За заг. ред. Г. А. Оганяна. – К.: МАУП, 2003. 12. Лозинська С.І. Значення доходів населення у формуванні економічного зростання // Збірник логістики. – С. 105 13. Савенко О.Л. Деякі аспекти вивчення доходів населення України в сучасних умовах // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – Вип. 9. / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2000. – С. 133–136.

УДК 658

Н.І. Чухрай

Національний університет “Львівська політехніка”

ПАРАДОКСИ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ МАРКЕТИНГУ І ЛОГІСТИКИ

© Чухрай Н.І., 2010

Висвітлено подвійну природу та характер проблем сучасних маркетингу і логістики. Розкрито особливості мислення та менталітету менеджерів з маркетингу і логістики. Виявлено основні парадокси розвитку маркетингу і логістики в Україні. Окреслено напрями еволюції пріоритетів розвитку та адаптації теорії і практики маркетингу і логістики.

Ключові слова: маркетинг, логістика, еволюція, адаптація, вітчизняний ринок, інтегровані рішення для споживачів.

Dual nature and character of problems of modern marketing and logistics are highlighted in the article. Features of thinking and mentality of marketing managers and logistics are explained. The ultimate paradox of marketing and logistics in Ukraine discovered. Areas of development priorities and the evolution of adaptation theory and practice of marketing and logistics are outlined.

Keywords: marketing, logistics, evolution, adaptation, the domestic market, integrated solutions for customers.

Постановка проблеми. Сучасні маркетинг і логістика ставлять перед економічною теорією та бізнесом низку важливих питань. Яким буде майбутнє маркетингу і логістики, беручи до уваги зміни, що відбуваються на ринку, і докори критиків, які ставлять під сумнів їхні традиційні методи і принципи діяльності? За останні роки темпи ринкових змін не сповільнились, а виклики, які постають перед сучасним бізнесом в умовах фінансової кризи, безперечно, зростають.

Пріоритетна роль маркетингу і логістики еволюціонує під впливом ускладнення економічного, політичного, технологічного, конкурентного середовища. На перший план виходять філософія “бізнесу, орієнтованого на ринок” та завдання створення і доставки “інтегрованих рішень для споживачів” (як унікальне рішення сполучення компонентів товарів та послуг, які здатні вирішити проблеми споживача).

В Україні, попри існування низки парадоксів та відтворювальний характер вітчизняних розробок, необхідно подолати бар’єри щодо розвитку маркетингу і логістики, адаптації теорії і практики маркетингу і логістики до вимог сучасності.

Аналіз останніх досліджень. Питання актуальності та своєчасності орієнтації менеджменту на засади маркетингу і логістики розглянуто у низці праць зарубіжних вчених, таких як А. Адамська, П. Дойль, Т. Домбровський, Дж. Ленскольд, Д. Меррик, Р. Неструй А. Чубала, Р. Шоу. На необхідності імплементації концепцій маркетингу і логістики в діяльність вітчизняних організацій наголошують у своїх працях такі українські вчені, як С.М. Ілляшенко, М.Я. Постан, Ю.А. Дайновський., А. Козаченко, Є.В. Крикавський, О.С. Кузьмін, А.І. Кредісов, М.А. Окландер, І.Л. Решетнікова, Й.М. Петрович, А.В. Шегда, інші.